

ARTUR PAWEŁ BARCIKOWSKI

<https://orcid.org/0000-0002-7377-2525>

arturbarcikowski1@wp.pl

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Uwagi dotyczące wstępu do inwentarza archiwalnego zespołu „Der Provinzialkonservator der Denkmäler der Kunst und der Geschichte der Provinz Ostpreussen”

<https://doi.org/10.15633/9788374389068.01>

Abstrakt

Wstęp do inwentarza archiwalnego danego zespołu archiwalnego pełni bardzo ważną rolę. Stanowi pewnego rodzaju „kompedium wiedzy” na temat zawartości danego zespołu, tym samym wychodzi naprzeciw oczekiwaniom użytkowników często nie w pełni zaznajomionych z jego problematyką. Z tego zadania stara się wywiązać Stanisław Różański, autor wstępu do inwentarza archiwalnego zespołu „Der Provinzialkonservator der Denkmäler

der Kunst und der Geschichte der Provinz Ostpreussen”. Stworzony przez niego tekst odnosi się do propozycji Kazimierza Konarskiego, która z biegiem czasu stała się powszechnie stosowaną przy pisaniu tego typu prac. Kluczowym zagadnieniem, w kontekście podjętego tematu, było stwierdzenie, w jak dużym stopniu Róžański korzystał z modelu Konarskiego, a jak w dużym stopniu bazował na własnych doświadczeniach. Ostatecznie udało mu się zrealizować wszystkie punkty planu Konarskiego, zostawiając niekiedy miejsce na własne wnioski i dywagacje.

Słowa kluczowe: Stanisław Róžański, Kazimierz Konarski, konserwator zabytków, Prusy Wschodnie, inwentarz archiwalny, wstęp do inwentarza archiwalnego

Abstract

Notes on the Inclusion in the Archive Inventory of the Band The Provincial Conservator of Monuments of Art and History of the Province of East Prussia

The introduction to the archival inventory of a given archival group plays a very important role. It is a kind of “compendium of knowledge” about the composition of a given team, and thus meeting the expectations of users, often not fully familiar with its issues. This task is undertaken by Stanisław Róžański, the author of the introduction to the archival inventory of the group „Der Provinzialkonservator der Denkmäler der Kunst und der Geschichte der Provinz Ostpreussen”. The text he created refers to Kazimierz Konarski’s proposal, which over time found wide application in writing this type of work. The key issue in the context of the subject under consideration was to determine to what extent Róžański used Konarski’s model and how much he relied on his own experiences. Ultimately, he managed to implement all the points of Konarski’s plan, leaving room for his own conclusions and considerations.

Keywords: Stanisław Róžański, Kazimierz Konarski, conservation officer, East Prussia, archival inventory, entry to the archival inventory

Zabytki są integralną częścią współczesnego krajobrazu. Bardzo trudno wyobrazić sobie najbliższe otoczenie bez tego typu obiektów. Dzisiejsze władze, poprzez podległe instytucje, dbają o to, by zachować jak najwięcej zabytków. Stanowią one o dziedzictwie danego państwa lub regionu, a także są nośnikami pamięci historycznej. Z dzisiejszej perspektywy takie podejście do omawianego zagadnienia jest jak najbardziej oczywiste i bezsprzeczne. Należy jednak pamiętać, że w przeszłości podejście do tej kwestii było zgoła odmienne. Tak naprawdę dopiero w XIX wieku zaczęto troszczyć się o zachowanie jak największej liczby zabytków. Zdano sobie wówczas sprawę z ich znaczenia i roli dla społeczeństwa. Wcześniej bardzo często nie interesowano się ich stanem i tym samym skazywano je na zapomnienie i zniszczenie. Poprawie losów tego typu obiektów służyło powołanie instytucji konserwatora zabytków, który dbał o to, by nie utraciły swojego pierwotnego blasku. W tej materii dużymi osiągnięciami mogło pochwalić się państwo pruskie, które najpierw w 1843 roku powołało ogólnokrajowy urząd konserwatora zabytków, a w 1893 roku ustanowiło urząd krajowego zastępcy konserwatora we wszystkich prowincjach Cesarstwa Niemieckiego. W ten sposób uformowała się ogólnokrajowa sieć nadzorująca stan tych wyjątkowych pamiątek.

Wraz z powołaniem urzędu konserwatora zabytków zaczęto wytwarzać nowy typ dokumentacji, który stanowił wykaz konkretnych działań na rzecz ochrony zabytkowych obiektów. Powiększające się przez lata zbiory dokumentacji stały się zaczątkiem zespołów archiwalnych, tworzonych dla poszczególnych prowincji państwa niemieckiego. Jedną z prowincji, w której funkcjonował urząd konserwatora zabytków, były Prusy Wschodnie. Wytworzony dla tego terytorium zespół archiwalny „Der Provinzialkonservator der Denkmäler der Kunst und der Geschichte der Provinz Ostpreussen” (polskie

tłumaczenie: Prowincjonalny konserwator zabytków sztuki i historii prowincji Prus Wschodnich, dalej: „Der Provinzialkonservator”) stanowi dziś cenne źródło wiedzy na temat zabytków sztuki znajdujących się na terenie obecnego województwa warmińsko-mazurskiego oraz jest świadectwem konkretnych działań władz pruskich na rzecz zachowania zabytkowych obiektów¹. Opracowaniem zespołu zajął się Stanisław Różański, który prowadził prace w latach 1953–1955. Dodatkowo można wskazać na publikację multimedialną prezentującą zasób (wybrane fotografie obiektów zabytkowych pochodzące z opisywanego zespołu, jak również Instytutu Sztuki Państwowej Akademii Nauk w Warszawie, Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie, Bildarchiv Foto w Marburgu – Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Wrocławskiego), a stanowiącą przyczynek do powstania inwentarza idealnego tegoż zespołu.

Różański, sporządzając wstęp do inwentarza archiwalnego zespołu „Der Provinzialkonservator”, bazował na modelu opracowanym przez Kazimierza Konarskiego. Metoda zaproponowana przez drugiego ze wspomnianych archiwistów zakłada podzielenie treści na pięć stałych działów:

1. Dzieje ustrojowe twórców zespołu archiwalnego,
2. Dzieje zespołu,
3. Charakterystyka archiwalna zespołu,
4. Zawartość zespołu,
5. Analiza metod opracowania zespołu².

1 Zob. S. Różański, *Wstęp do inwentarza archiwalnego zespołu: „Der Provinzialkonservator der Denkmäler der Kunst und der Geschichte der Provinz Ostpreussen”*, Olsztyn 1955, s. 22 (mps, Archiwum Państwowe w Opolu).

2 H. Robótka, B. Ryszewski, A. Tomczak, *Archiwistyka*, Warszawa 1989, s. 72.

Każdy z tych działów dzieli się na kilka pomniejszych, określając w ten sposób ścisły porządek wstępu do inwentarza archiwalnego. Należy pamiętać, iż w okresie, w którym Różański pracował nad wstępem do inwentarza archiwalnego zespołu prowincjonalnego konserwatora zabytków, a więc w latach pięćdziesiątych XX wieku, metoda zaproponowana przez Konarskiego była tak naprawdę jedyną, dlatego Różański nie miał w zasadzie innej możliwości niż skorzystanie z powszechnie stosowanej praktyki. Niemniej w niektórych momentach zdawał się na własną intuicję i doświadczenie, tym samym nie stosując się w pełni do wytycznych Konarskiego. Sam Konarski, co należy w tym miejscu mocno podkreślić, twierdził, że jest to jego propozycja – efekt własnego doświadczenia, niemająca charakteru wytycznych, czy tym bardziej wzorców³. Z tego powodu nie powinno określać się jej mianem „wzorca” bądź „wzoru” – w tym przypadku bardziej adekwatnym terminem byłoby określenie: „praktyka”, „plan”, „model”, czy właśnie „propozycja”.

Pierwszą część wstępu do inwentarza archiwalnego zespołu „Der Provinzialkonservator” stanowi opis dziejów ustrojowych twórcy zespołu archiwalnego. Według praktyki Konarskiego w tym miejscu należy opisać pokrótce dzieje twórcy, uwzględniając m.in.: okoliczności i przyczyny jego utworzenia, daty i nazwy aktu powołującego go do życia, czy jego struktury organizacyjnej⁴. Różański na samym początku przedstawia stosunek mieszkańców Prus do zabytków, który na przestrzeni lat ulegał zmianom⁵. Następnie

3 Zob. K. Konarski, *Wstęp do inwentarza zespołu archiwalnego. Zasady opracowania*, „Archeion” 21 (1952), s. 193–194.

4 Zob. H. Robótka, B. Ryszewski, A. Tomczak, *Archiwistyka*, s. 72.

5 Zob. S. Różański, *Wstęp do inwentarza archiwalnego zespołu: „Der Provinzialkonservator der Denkmäler der Kunst und der Geschichte der Provinz Ostpreussen”*, s. 1.

proceeds the considerations of the nature of linguistics, focusing on the expression of the word „zabytek” in German⁶. It also presents the circumstances of the appointment of the office in East Prussia and the decision that served as the basis for its functioning⁷. In the further part of the first part of the work, Różański provides a sketch of two conservators: Adolfa Böttichera and Dr. Richard Dethlefsen. On the occasion of discussing their professional careers and achievements, he also mentions the basic competencies of a regional conservator, limiting himself to providing general information. Różański devotes a lot of space to the description of the struggles of conservators with subjects that do not comply with their recommendations, giving an example of a castle in Jezioranach and a church in Kochanówku Lidzbarskim⁸. The last part of the first part of the work is a certain kind of balance sheet of the functioning of the office of conservator of monuments in East Prussia, in which the author provides exclusively basic information, not relying on it for a more detailed analysis and the formulation of constructive proposals⁹. Providing more detailed information in this place would be a great convenience for both

6 Zob. S. Różański, *Wstęp do inwentarza archiwalnego zespołu: „Der Provinzialkonservator der Denkmäler der Kunst und der Geschichte der Provinz Ostpreussen”*, s. 1–2.

7 Zob. S. Różański, *Wstęp do inwentarza archiwalnego zespołu: „Der Provinzialkonservator der Denkmäler der Kunst und der Geschichte der Provinz Ostpreussen”*, s. 2.

8 Zob. S. Różański, *Wstęp do inwentarza archiwalnego zespołu: „Der Provinzialkonservator der Denkmäler der Kunst und der Geschichte der Provinz Ostpreussen”*, s. 6; Richard Dethlefsen, Egersund kirkes arkitekt, <http://www.egersund-kirke.dk/historie/dethlefsen.htm> (06.05.2021).

9 Zob. S. Różański, *Wstęp do inwentarza archiwalnego zespołu: „Der Provinzialkonservator der Denkmäler der Kunst und der Geschichte der Provinz Ostpreussen”*, s. 7.

dla użytkowników, jak i badaczy pragnących dokładnie prześledzić rozwój opisywanego urzędu. W tym przypadku nie będą mogli jednak czuć się usatysfakcjonowani.

Kolejnym elementem wstępu jest opisanie dziejów zespołu. Według przyjętej praktyki Konarskiego dział ten powinien stanowić rekonstrukcję dziejów zespołu, uwzględniającą m.in. anteriora, czy wszelkie zmiany, którym podlegały archiwalia¹⁰. Różański w pełni zastosował się do wyżej wymienionych zaleceń. Bardzo szczegółowo opisał proces gromadzenia dokumentacji, stanowiącej podstawę całego zespołu archiwalnego. Momentami opis wydaje się nazbyt szczegółowy, bowiem autor skupia się na zagadnieniach mniej istotnych z punktu widzenia użytkowników, takich jak przeznaczanie dzwonów i piszczałek w państwie niemieckim na użytek przemysłu zbrojeniowego w końcowym okresie I wojny światowej¹¹. Ma to swoje przełożenie na narrację, która chwilami zatracza swój rytm, a przez to odciąga użytkownika od informacji kluczowych. Na pochwałę zasługuje natomiast wyraźny podział historii zespołu na trzy cezury czasowe, dzięki czemu autor mógł ją przedstawić w bardziej czytelny sposób, a także dokładny opis procesu porządkowania zespołu. W tym miejscu Różański podaje także szczegółowe informacje dotyczące stanu zachowania zespołu. Przykładowo jednym z problemów, z którym musieli zmagać się archiwiści, był nieład panujący w tekach zawierających dokumentację techniczną¹². Wspomina osoby, które

10 Zob. H. Robótka, B. Ryszewski, A. Tomczak, *Archiwistyka*, s. 73.

11 Zob. S. Różański, *Wstęp do inwentarza archiwalnego zespołu: „Der Provinzialkonservator der Denkmäler der Kunst und der Geschichte der Provinz Ostpreussen”*, s. 13.

12 Zob. S. Różański, *Wstęp do inwentarza archiwalnego zespołu: „Der Provinzialkonservator der Denkmäler der Kunst und der Geschichte der Provinz Ostpreussen”*, s. 22.

po zakończeniu II wojny światowej pracowały nad opracowaniem omawianego zespołu, nie zapominając przy tym o opisaniu drogi, jaką ów pokonał zanim finalnie znalazł się w Olsztynie (nastąpiło to w roku 1952)¹³. Można zatem stwierdzić, iż szczegółowe opisanie dziejów tego zespołu w pełni współgra z wypracowaną przez Konarskiego metodą sporządzenia wstępów do inwentarzy archiwalnych¹⁴.

Trzecim z kolei działem jest charakterystyka archiwalna zespołu. W myśl założeń ogólnie przyjętej praktyki należy dążyć do wszechstronnego scharakteryzowania zespołu archiwalnego tak, by możliwie najszerzej przedstawić jego strukturę i zawartość¹⁵. Przy opracowywaniu swojego planu Konarski, niejako przewidując potrzeby użytkowników, wytypował zestaw kilkunastu pytań, na podstawie których ułożył strukturę całego działu. Odpowiedź na każde z nich przybiera postać swoistego podrozdziału dotyczącego innego elementu charakterystyki¹⁶. Zagadnieniami koniecznymi do uwzględnienia są m.in. granice chronologiczne i terytorialne zespołu, procentowy stan zachowania zespołu, czy informacje o stanie zachowania archiwaliów¹⁷. Różański w pełni zastosował się do tych zaleceń. Po kolei omówił wszystkie „wskazane” przez Konarskiego składowe, w większości przypadków ujmując te kwestie w postaci dosłownie kilku zdań. Ten schemat narracji zmienił w punkcie szóstym dotyczącym struktury archiwalnej zespołu. Różański szczególnie dużo miejsca

13 Zob. S. Różański, *Wstęp do inwentarza archiwalnego zespołu: „Der Provinzialkonservator der Denkmäler der Kunst und der Geschichte der Provinz Ostpreussen”*, s. 21–22.

14 Zob. H. Robótka, B. Ryszewski, A. Tomczak, *Archiwistyka*, s. 73.

15 Zob. H. Robótka, B. Ryszewski, A. Tomczak, *Archiwistyka*, s. 73.

16 Zob. H. Robótka, B. Ryszewski, A. Tomczak, *Archiwistyka*, s. 73.

17 Zob. H. Robótka, B. Ryszewski, A. Tomczak, *Archiwistyka*, s. 73–74.

poświęca opisowi typu kancelaryjnego¹⁸. Według powszechnie przyjętej praktyki w pierwszej kolejności należy określić typ kancelarii, wykorzystując do tego celu pojęcia z dziedziny aktoznawstwa. Przy tej okazji powinno się również scharakteryzować rodzaj układu kancelaryjnego. Warto wspomnieć, iż w tym miejscu, obok dwóch wyżej wymienionych czynności, możliwe jest także opisanie wykazu akt, na którego podstawie zarządzano aktami w danej kancelarii¹⁹. W analizowanym wstępie do inwentarza archiwalnego ma miejsce sytuacja zgoła odmienna – autor przytacza informacje dotyczące dwóch pierwszych konserwatorów zabytków, tym samym nie stosując się do wytycznych. Różański opisuje ich nastawienie do pracy biurowej oraz wymienia problemy, z którymi musieli się zmagać²⁰. Tego typu informacje z punktu widzenia użytkownika są zbędne, bowiem niejako „odwracają” jego uwagę od informacji kluczowych. Co prawda z opisu Różańskiego można wywnioskować, jaki typ kancelarii był wówczas obowiązujący, tym niemniej nie jest wprost określony. Dalsza część trzeciego działu zawiera jeszcze kilka tego typu „dygresji”, czy też „dywagacji” autora, które z jednej strony wskazują na jego erudycję, ale z drugiej zmniejszają przejrzystość i przystępność tekstu. Oczywiście nie oznacza to, że Różański porzuca główną oś konstrukcji wstępu i skupia się na sprawach drugorzędnych. Na pochwałę zasługuje rzeczowe przedstawienie punktu siódmego, odnoszącego

18 Stanisław Różański przedstawia to zagadnienie na przestrzeni 5 stron masyzynopisu. Zob. S. Różański, *Wstęp do inwentarza archiwalnego zespołu: „Der Provinzialkonservator der Denkmäler der Kunst und der Geschichte der Provinz Ostpreussen”*, s. 24–29.

19 Zob. H. Robótka, B. Ryszewski, A. Tomczak, *Archiwistyka*, s. 74.

20 Zob. S. Różański, *Wstęp do inwentarza archiwalnego zespołu: „Der Provinzialkonservator der Denkmäler der Kunst und der Geschichte der Provinz Ostpreussen”*, s. 25.

się do charakterystyki technicznej materiału archiwalnego. Co warte uwagi, ostatnie dwa punkty dotyczące stanu zachowania archiwaliów oraz stanu zmikrofilmowania zespołu nie posiadają liczby porządkowej. Można to tłumaczyć przeoczeniem autora, który mógł po prostu o tym zapomnieć lub tego nie dostrzec²¹. Brak wspomnianej liczby nie powinien być jednak wielkim utrudnieniem dla użytkowników, których uwaga powinna być skupiona na konkretnych informacjach, o zamieszczeniu których Różański nie zapomiał.

Następny w kolejności dział poświęcony jest zawartości zespołu. Zgodnie z planem opracowanym przez Konarskiego należy w tym miejscu uwzględnić wszystko to, co zawiera zespół, unikając przy tym powtórzeń z inwentarza²². W większości przypadków opisu zawartości dokonuje się na podstawie podziału zespołu na serie. Szczególną uwagę należy zwrócić na informacje, które z punktu widzenia użytkownika mogą wydać się kluczowe. Warto skupić się również na nietypowych wiadomościach, do których w nagłych przypadkach zalicza się sygnatury archiwalne jednostek²³. Różański podszedł do tego tematu w zupełnie inny sposób. W pierwszej kolejności wymienił czterdzieści dziewięć zagadnień, które w jego opinii są kluczowe w kontekście opisywanego zespołu archiwalnego²⁴. Są to m.in. rozprawa odnośnie do XIV-wiecznej cegielni w Narzymiu i huty żelaza w Wądołkach, opis zamku w Lochstedt, czy historia

21 Zob. S. Różański, *Wstęp do inwentarza archiwalnego zespołu: „Der Provinzialkonservator der Denkmäler der Kunst und der Geschichte der Provinz Ostpreussen”*, s. 43.

22 Zob. H. Robótka, B. Ryszewski, A. Tomczak, *Archiwistyka*, s. 75.

23 Zob. H. Robótka, B. Ryszewski, A. Tomczak, *Archiwistyka*, s. 75.

24 Zob. S. Różański, *Wstęp do inwentarza archiwalnego zespołu: „Der Provinzialkonservator der Denkmäler der Kunst und der Geschichte der Provinz Ostpreussen”*, s. 43–46.

kaplicy w Robawach i pożyczek Ignacego Krasickiego i jego brata zaciąganych ze skarbonki kaplicy²⁵. Następnie Róžański zawarł kilka informacji dotyczących procesu gromadzenia dokumentacji w ramach urzędu prowincjonalnego konserwatora zabytków, niekiedy posiłkując się konkretnymi liczbami – np. prace konserwatorskie prowadzone na terenie rejencji królewieckiej zapełniły 530 woluminów, z których okres wojenny przetrwało tylko 229 woluminów²⁶. Poza tym Róžański ponownie wspomina o różnych komplikacjach, z którymi musieli mierzyć się konserwatorzy. Na przykładzie dr. Dethlefsena opisuje kłopoty komunikacyjne, stanowiące przeszkodę w dotarciu do powiatów wschodnich i południowych ówczesnych Prus Wschodnich²⁷. Z punktu widzenia użytkowników tego typu informacje są jak najbardziej zbędne, bowiem nie wnoszą niczego istotnego pod kątem zawartości całego zespołu. Zdecydowanie bardziej pożądanymi byłyby te wiadomości, które odnoszą się do stopnia kompletności zespołu, bądź określają wprost kompetencje twórcy zespołu²⁸. Niestety Róžański nie uwzględnił w swoim opisie tego typu danych, istotnych z punktu widzenia użytkowników. Być może autor omawianego wstępu do inwentarza archiwalnego nie dysponował tego rodzaju informacjami i dlatego nie zawarł ich w swoich

25 Zob. S. Róžański, *Wstęp do inwentarza archiwalnego zespołu: „Der Provinzialkonservator der Denkmäler der Kunst und der Geschichte der Provinz Ostpreussen”*, s. 43–44.

26 Zob. S. Róžański, *Wstęp do inwentarza archiwalnego zespołu: „Der Provinzialkonservator der Denkmäler der Kunst und der Geschichte der Provinz Ostpreussen”*, s. 46.

27 Zob. S. Róžański, *Wstęp do inwentarza archiwalnego zespołu: „Der Provinzialkonservator der Denkmäler der Kunst und der Geschichte der Provinz Ostpreussen”*, s. 46.

28 Zob. H. Robótka, B. Ryszewski, A. Tomczak, *Archiwistyka*, s. 75.

tekście. Innym prawdopodobnym wytłumaczeniem jest brak koncepcji klarownego zaprezentowania posiadanej wiedzy. Nie tłumaczy to jednak Różańskiego, bowiem w tym przypadku możemy mówić o popełnionym przez niego błędzie.

Piąty, a zarazem ostatni, dział w programie Konarskiego traktuje o analizie metod opracowania zespołu, zwracając uwagę na główne problemy wynikające z metodologii, przybliżając możliwości ich rozwiązania²⁹. Wszelkie komplikacje są zazwyczaj rezultatem niemożności ustalenia prawidłowego układu archiwaliów. Kluczowymi w tym kontekście zagadnieniami są: dobór odpowiedniej metody porządkowania, problemy inwentaryzacji (odpowiedni jej przebieg), a także wybór odpowiednich pomocy archiwalnych³⁰. Każde z przyjętych rozwiązań wymaga krótkiego uzasadnienia tak, by użytkownicy byli świadomi podjętych działań. W większości przypadków efekty powinny zostać zobrazowane w postaci wykresów, czy schematów, które pozwalają dostrzec istniejące komplikacje, zależności, bądź też prezentują układ zespołu³¹. Ostatnim elementem tego działu jest plan ukazujący układ zespołu na podstawie szczegółowego wykazu serii³². Różański od samego początku przedstawia proces porządkowania i inwentaryzowania poszczególnych elementów zespołu. Skupia się m.in. na korespondencji czy dokumentacji technicznej, przywołując przy tym zbiór przepisów Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych z 1952 roku³³. Co równie ważne, Różański wspomina

29 Zob. H. Robótka, B. Ryszewski, A. Tomczak, *Archiwistyka*, s. 75.

30 Zob. H. Robótka, B. Ryszewski, A. Tomczak, *Archiwistyka*, s. 75.

31 Zob. H. Robótka, B. Ryszewski, A. Tomczak, *Archiwistyka*, s. 75.

32 Zob. H. Robótka, B. Ryszewski, A. Tomczak, *Archiwistyka*, s. 75.

33 Zob. S. Różański, *Wstęp do inwentarza archiwalnego zespołu: „Der Provinzialkonservator der Denkmäler der Kunst und der Geschichte der Provinz Ostpreussen”*, s. 47–48.

także o pięciu metodach porządkowania, pomocnych przy opracowywaniu tego zespołu archiwalnego. Autor wstępu do inwentarza przedstawia pokrótce każdą z nich, jednocześnie określając ich przydatność w trakcie prowadzonego porządkowania³⁴. Po jednoznacznym opowiedzeniu się za metodą rzeczową (tu: według zabytków i zagadnień) następuje dalsza część opisu. Różański skupia się tam na przedstawieniu poszczególnych tek konserwatora. Oprócz ich krótkiej charakterystyki przedstawia konkretne problemy, z którymi musiał się mierzyć przy ich opracowywaniu. W tym miejscu należy docenić autora, bowiem robi to w sposób składowy i rzeczowy. Niekiedy można mieć wątpliwości co do niektórych nieprecyzyjnych bądź nietrafionych sformułowań (np. „Tekę x z dokumentacją dawnego regionalnego budownictwa wiejskiego ułożyłem najprzód, powodowany owczym pędem, wg sygnatur”), tym niemniej nie ma to zbyt dużego wpływu na to, by kwestionować pozytywny obraz całości³⁵. Następnie Różański publikuje zestawienie katalogów, uzupełniających inwentaryzację³⁶. Wykaz ten poprzedzony jest pewnego rodzaju „mapą”, która w prosty i czytelny sposób przedstawia jego zawartość, a także wyjaśnia powody jego sporządzenia³⁷.

34 Zob. S. Różański, *Wstęp do inwentarza archiwalnego zespołu: „Der Provinzialkonservator der Denkmäler der Kunst und der Geschichte der Provinz Ostpreussen”*, s. 49.

35 Zob. S. Różański, *Wstęp do inwentarza archiwalnego zespołu: „Der Provinzialkonservator der Denkmäler der Kunst und der Geschichte der Provinz Ostpreussen”*, s. 54.

36 Zob. S. Różański, *Wstęp do inwentarza archiwalnego zespołu: „Der Provinzialkonservator der Denkmäler der Kunst und der Geschichte der Provinz Ostpreussen”*, s. 57–58.

37 Zob. S. Różański, *Wstęp do inwentarza archiwalnego zespołu: „Der Provinzialkonservator der Denkmäler der Kunst und der Geschichte der Provinz Ostpreussen”*, s. 57.

Na samym końcu swojego wstępu Róžański zawarł pewnego rodzaju podsumowanie, w którym dokładnie przedstawił czas pracy nad poszczególnymi elementami zespołu:

- 1). Od 23. II–7.V. 1953: Prace przygotowawcze jak przegląd literatury prawniczej i informacyjnej o urzędzie i konserwatorstwie, porządkowanie i inwentaryzowanie kartkowe woluminów z inwentaryzacji z lat 1854–1860 i akt z korespondencją regencji olsztyńskiej;
- 2). Od 11–13. V., 18.–27. V., 6.–10. VI, 15–22. VI. 1953 inwentaryzacja kartkowa akt koresp. regencji królewieckiej;
- 3). Od 25. VIII.–5. IX., 16.–17, 21.–31. X. 1953 inwent. kartk. akt koresp. regencji gąbińskiej;
- 4). Od 3. XI–24. XII. 1953 segregowanie, klasyfikowanie, porządkowanie i inwent. kartk. tek z dokumentacją techn. regencji królewieckiej i luzów;
- 5). Od 15. I.–8. II. 1954 jak powyżej odnośnie regencji gąbińskiej;
- 6). Od 4. X.–20. XII. 1954, 11. I.–31. III. 1955 jak powyżej odnośnie regencji olsztyńskiej, kartografiki, grafiki, heraldyki, warii i spisanie inwent. książkowego;
- 7). Od 1.–21. IV., 6. V.–30. VI. 1955 skontra, poprawki, uzupełnienia, inwentaryzacja dodatkowa dokumentacji w woluminach tekstowych, sporządzenie 6 katalogów na 3716 pozycji oraz zredagowanie wstępu archiwalnego; kolacjonowanie 36 kwinternionów pierwszej kopii maszynopisowej inw. książkowego z rękopiśmiennym oryginałem³⁸.

38 S. Róžański, *Wstęp do inwentarza archiwalnego zespołu: „Der Provinzial-konservator der Denkmäler der Kunst und der Geschichte der Provinz Ostpreussen”*, s. 58–59.

Tego typu etap pracy nie był przewidziany w programie Konarskiego, a zatem można uznać go za inwencję twórczą Różańskiego. Wspomniany plan zakładał w zamian umieszczenie bibliografii opracowań dotyczących danego zespołu, której brakuje w omawianym wstępie do inwentarza³⁹. Brak tego elementu można uznać za spore niedopatrzenie. Czytelnicy pragnący pogłębić swoją wiedzę na temat opisywanego zespołu archiwalnego są zmuszeni do poszukiwania odpowiednich publikacji niejako „we własnym zakresie”.

Po przeanalizowaniu całej struktury wstępu do inwentarza zespołu „Der Provinzialkonservator” można ostatecznie rozstrzygnąć, czy jest on satysfakcjonujący z punktu widzenia użytkowników. Z pełną odpowiedzialnością można stwierdzić, iż spełnia swoją podstawową funkcję, jaką jest dostarczenie informacji archiwalnej o danym zespole archiwalnym⁴⁰. Także sam układ wstępu jest bardzo zbliżony do modelu Konarskiego, a przez to wpisuje się w ogólnie przyjętą praktykę sporządzania tego typu opracowań. Nie oznacza to jednak, że Różański ściśle stosował się do wszystkich rozwiązań wdrożonych przez wspomnianego wcześniej archiwistę. Niejednokrotnie pomiął poszczególne elementy planu Konarskiego, bądź też formułował je według własnego uznania. Różański w wielu przypadkach skupił się na zagadnieniach, które z punktu widzenia użytkowników wydają się bezwartościowe, równocześnie poświęcając mniej miejsca kwestiom kluczowym. Wiele uwagi poświęcił również własnym dywagacjom, z reguły nic niewnoszącym do przedmiotu archiwistyki. Z tego powodu można odnieść wrażenie, że niektóre z działów inwentarza zostały potraktowane przez autora bardziej priorytetowo (dzieje

39 Zob. H. Robótka, B. Ryszewski, A. Tomczak, *Archiwistyka*, s. 75.

40 Zob. H. Robótka, B. Ryszewski, A. Tomczak, *Archiwistyka*, s. 71.

ustrojowe twórcy zespołu, dzieje zespołu, analiza metod opracowania zespołu), a niektóre mniej (np. charakterystyka archiwalna zespołu, zawartość zespołu). Wszystko to zaważyło na efekcie finalnym, na podstawie którego prezentowany wstęp do inwentarza jawi się jako praca pozbawiona kilku ważnych elementów, skoncentrowana zarazem na sprawach drugorzędnych, z punktu widzenia użytkowników, a przedstawiająca osobiste przemyślenia i poglądy jego autora. Pomimo to warto zapoznać się z omawianą pracą. Zawiera bowiem wiele unikalnych informacji, na przykład wcześniej wspomniane wykorzystanie dzwonów i piszczałek w niemieckim przemyśle zbrojeniowym w końcowym okresie I wojny światowej, a także zawiera wzmianki o konkretnych działaniach konserwatorów, niejednokrotnie borykających się z różnymi problemami. Użytkownik, mając na uwadze wszystkie wyżej wymienione niedogodności, powinien bez problemu zapoznać się z podstawowymi informacjami na temat opisywanego zespołu archiwalnego. W ten sposób urząd „Prowincjonalnego konserwatora zabytków sztuki i kultury Prus Wschodnich” powinien stać się bardziej przystępny dla wszystkich, szczególnie dla osób przejawiających nim zainteresowanie. Być może w przyszłości zaowocuje to przeprowadzeniem dokładnych badań nad zespołem archiwalnym „Der Provinzialkonservator”.

Bibliografia

- Konarski K., *Wstęp do inwentarza zespołu archiwalnego. Zasady opracowania*, „Archeion” 21 (1952), s. 192–201.
- Robótka H., Ryszewski B., Tomczak A., *Archiwistyka*, Warszawa 1989.
- Richard Dethlefsen. *Egernsund kirkes arkitekt*, <http://www.egernsund-kirke.dk/historie/dethlefsen.htm> (06.05.2021).

Róžański S., *Wstęp do inwentarza archiwalnego zespołu: „Der Provinzial-konservator der Denkmäler der Kunst und der Geschichte der Provinz Ostpreussen”*, Olsztyn 1955 (mps, Archiwum Państwowe w Opolu).

Artur Paweł Barcikowski – magister historii, absolwent Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie (2015–2020). Pasjonat historii, sportu oraz muzyki. Podczas seminarium naukowego *Węgierskie ślady na Warmii i Mazurach*, które zorganizowano z okazji Dnia Przyjaźni Polsko-Węgierskiej, wygłosił referat zatytułowany *Miasta Prus i Warmii w oczach Mártona Szepsi Csombora*. Od 1 lipca 2021 roku pracownik Muzeum Pogranicza w Działdowie.

